IETS OVER DE BETREKKINGEN TUSSCHEN NEDERLAND EN ABESSINIË IN DE ZEVENTIENDE EEUW (a)

DOOR

ENNO LITTMANN.

In Gondar, vele jaren lang de hoofdstad van Abessinië, luiden nog heden Nederlandsche klokken en vertellen het volk van den tijd, toen Nederland de eerste zeemacht van geheel Europa was. Zij zijn één van de vele getuigen van het roemrijk verleden der Nederlandsche Oostindische Compagnie. Ik acht het wel de moeite waard, de geschiedenis dier klokken en wat verder daarmee samenhangt, hier in herinnering te brengen, ofschoon ik niet alle boeken of documenten, die ik zou gewenscht hebben in te zien, beschikbaar had.

Vooraf zij gezegd, dat ik het meeste van wat ik hier ga mededeelen, ontleend heb aan de onuitputtelijke bron voor alle vragen omtrent Abessinië tot op 1693, aan de boeken van LUDOLF: *Iobi Ludolfi aliàs Leutholf dicti Historia Aethiopica. Francofurti ad Moenum 1681*; — *Ad suam Historiam Aethiopicam antehac editam Commentarius*, *ibid.* 1691 (Verkorting: *Comm.*) en het eerste aanhangsel: *Relatio nova de hodierno Habessiniae Statu*, *ib.* 1693 (Verkort.: *App.*). Het is bekend, dat Ludolf ook in Holland onder Golius Oostersche talen gestudeerd heeft, vgl. HOUTSMA, *Vit de oostersche correspondentie van Th. Erpenius, Jac. Golius en Lev.*

(a) Het doet mij groot genoegen hier mijnen hartelijken dank te betuigen aan den heer Professor M. J. DE GOEJE, die met zijne bekende welwillendheid den stijl van dit artikel nagezien en mij tal van zeer belangrijke opmerkingen gezonden heeft, die ik onder zijnen naam (d. G.) mededeel.

Warner, *Kgl. Akad. van Wetensch.*, Amsterdam 1887, blz. 2 en 68, FLEMMING, *Hiob Ludolf*, in *Beiträge zur Assyriologie* I, Leipzig 1890, bijz. blz. 540/41, en vooral ook WEIJERS, *Iets over Job Ludolf*, in *Archief voor Kerkelijke Geschiedenis* IX (1838), bl. 377—472, bijzonder p. 386.

Johannes A³lāf Sagad, de „koning der koningen” van Abessinië (1666—1680), zond in het jaar 1673 een brief aan den Gouverneur-generaal van Oostindië Joan Maetsuyker (*Comm.* blz. 244—245, *App.* blz. 12) door den Armeniër Murād; hij wenschte de goede betrekkingen, die tusschen zijnen vader, den koning Fasiladas ‘Ālam Sagad (1632—1666) en de Nederlanders bestaan hadden, voort te zetten, en zond als bewijs zijner vriendschap eenige geschenken (zie tekst beneden). Over deze vroegere betrekkingen tot ‘Ālam Sagad is mij niets naders bekend. Het is wel mogelijk, zooals BASSET, *Journal Asiatique* 7me série, tome 18, blz. 371 doet opmerken, dat zij haren oorsprong te danken hebben aan pogingen van den avonturier Peter Heyling uit Lübeck, die in 1634 van Egypte naar Abessinië kwam en daar geruimen tijd geleefd heeft, door koning en volk hoog geacht; omtrent zijnen dood is niets zekers bekend geworden; het laatste bericht over hem dateert van het jaar 1647 (vgl. *Comm.* blz. 551—554).

De gezant Murād kwam, na twee geheele jaren onderweg doorgebracht te hebben, in 1675 te Batavia aan. Hij werd tot den Directeur van de Compagnie naar Suratta gezonden met een schrijven, waarin de volgende woorden: Den Brief/ die wy ontvangen hebben/ is van soo wonderlyken Inhoud/ dat wy geen Antwoord daerop weeten te passen/ ic. (*App.* blz. 7). Ik kan geen verslag van een antwoord of van tegengeschenken vinden. Mijns oordeels zijn zij zonder twijfel gezonden; want toen Murād ten anderen male met eene boodschap kwam, werd een zeer vriendelijke brief, die behouden is, met vele geschenken teruggezonden. Dit tweede gezantschap had plaats in 1689—1691. Dezelfde Murād namelijk werd door A³lāf Sagad's zoon en opvolger Iyasū Adyām Sagad (koning van 1680—1706) naar Oostindië afgevaardigd en bracht toen een antwoord en geschenken naar Abessinië terug, die den Nederlandschen naam tot groote eer strekken. Onder deze geschenken waren de vermelde klokken. Deze brieven zullen beneden medegedeeld en

vertaald worden. Nog een derden maal werd Murād naar Batavia gezonden; hij kwam daar in het jaar 1696 weder aan. Daarop besloot de Gouverneur-generaal ook van zijnen kant een gezantschap met Murād als gids af te vaardigen. Maar deze maakte uitvluchten en zeide, dat geen Europeaan zonder verlof van den koning naar Abessinië komen mocht. Dus sloeg hij voor met de voor den koning bestemde geschenken vooruit te gaan en daarna eenen verlofpas te brengen. Het gezantschap bereikte Mocca in Arabië en wachtte daar een jaar; maar wie niet kwam, was onze Armeniër (vgl. Weijers, blz. 461 en volg.). Men keerde dus zonder iets uitgericht te hebben terug. De documenten omtrent deze laatste gebeurtenissen zijn mij niet toegankelijk. Uit FLEMMING (l. c. blz. 554 aantek.) zie ik dat in L. DU FOUR DU LONGUERUE'S boek *Dissertationes de variis Epochis veterum Orientalium*, Lipsiae 1750 ook eene *Relatio historica de Choadja Morado ex schedis manuscriptis hausta* voorkomt.

Laat ons hier eerst hooren, wat wij uit Abessinische berichten over deze dingen weten. In de door BASSET in zijne zeer verdienstelijke *Études sur l'Histoire d'Éthiopie* uitgegevene kroniek lezen wij (*Journ. Asiat.* 7me sér., tome 17, blz. 356):

„En in deze dagen (a) kwam met goederen een Egyptisch koopman, met name Mūrād, die handel dreef tot naar Indië en Syrië (b) en Egypte sedert den tijd van den keizer ʿĀlam Sagad tot op dezen (c) tijd (d). En dit is de Mūrād, die de groote klokken van Dabra Berhān (e) gebracht heeft, waarvan het geluid tot naar Dambeyā (f) en Kōsōgē (g) gehoord wordt, en daardoor wordt de gansche hoofdstad [tot de godsdienstoefening] opgeroepen; want de koning van Wallandā (= Holland), dat is de hoofdstad van Rōm

(a) = in het 11de regeeringsjaar van Iyāsū Adyām Sagad.

(b) L. *wa-sōryā* in plaats van *wa-saryā*.

(c) L. *ʿeska-zā* in plaats van *ʿeska-za*.

(d) De kroniek zelf is geschreven tusschen 1729—1753, maar voor de vroegere regeeringen zijn officiële jaarboeken gecopieerd (BASSET, l. c. blz. 320).

(e) Eene groote kerk 20 minuten ten noord-oosten van Gondar, heden ten dage „Kerk der Drieëenheid” genoemd, vgl. GUIDI, *Vocabolario Amarico-Italiano* kol. 761; zie ook het bericht van RÜPFEL.

(f) wel = over geheel Dambeyā; want Dambeyā is de landstreek, van welke Gondar de hoofdstad is.

(g) Kōsōgē is eene plaats enkele uren ten noord-oosten van Gondar.

(= Europa), zond deze klokken als geschenk aan den koning Iyāsū.”

Uit nieuweren tijd stamt eene beschrijving dezer klokken door den Frankforter reiziger EDUARD RÜPPELL; hij zegt in *Reise in Abessinien* Bd. II, Frankfurt am Main 1840, blz. 120 (sprekende van de „Kerk der Drieëenheid”):

„Über dem gleichfalls einen doppelten Eingang bildenden Thorwege der Ringmauer des Hofes ist eine gewölbte Stube erbaut, in welcher die erwähnten Glocken hängen. Der Durchmesser der einen beträgt zwei Fuss zehn Zoll, und ihre Höhe schätze ich auf drei und einen halben Fuss; die andere dagegen ist nur halb so gross. Beide haben weder eine Verzierung noch eine Inschrift, ausser der Zahl dreizehn, welke in der Höhlung der grossen, und der Zahl fünf, welke in der der kleinen mit schwarzer Farbe angeschrieben ist (sollen diese Zahlen vielleicht das Gewicht anzeigen?). Diese Glocken sind europäischen Ursprungs, und wurden im Jahr 1691 von den Holländern dem Kaiser Jasu Adjam Saged, einem Enkel des Fasildas, überschickt, welcher von 1682—1705 regierte. Beide sind noch ganz unbeschädigt und haben einen reinen Klang; aber ein grosser Teil des Schalls geht wegen der allzu kleinen Fensteröffnung der Glockenstube und der Höhe der dicht daran stehenden Bäume verloren. Nach einem Memorandum, welches die ersten und letzten Blätter eines der Kirche gehörenden Psalteriums bildet, wurden diese Glocken auf einer Art von Schleife, die auf Walzen ruhete und durch acht Pferde gezogen ward, von der Meeresküste hierher gebracht.”

Uit de correspondentie tusschen de Abessinische
Koningen en de Nederlandsche
Gouverneur-generaals.

De eerste der vermelde brieven, die in 1675 te Batavia aankwam, werd aldaar dadelijk vertaald, en deze vertaling bereikte in 1676 Europa, waar zij in de handen van verschillende personen kwam (*App.* blz. 12). Ludolf was dus in staat, er in zijne *Historia* (aan het eind van Lib. II, cap. 7) en *Comm.* blz. 244—245 van te spreken en eene Latijnsche overzetting der Nederlandsche ver-

taling te geven. Of de laatstgenoemde ooit gedrukt is, weet ik niet. In de *Appendix* publiceerde hij daarna den Arabischen tekst van twee brieven uit Abessinië en van het antwoord op den tweeden met Latijnsche overzetting en tal van aantekeningen. De Arabische teksten werden hem door Nicolaus Witsen, consul te Amsterdam, bezorgd. Ludolf heeft tevens Hollandsche vertalingen van de Arabische documenten gehad; hij noemt ze „*versiones Belgicae*”. Noch of deze ooit gedrukt zijn, noch waar de Arabische en Hollandsche manuscripten nu zijn, is mij bekend geworden. Ook de heer Oberbibliothekar Dr. FLEMMING, wien ik hier voor zijne vriendelijke mededeeling mijnen besten dank breng, wist mij er geen verdere inlichting over te geven. Ludolf zegt, dat de *versiones Belgicae*, wel is waar, meestentijds den zin goed teruggaven, maar zelden de woordelijke beteekenis uitdrukten.

De Arabische brieven zijn ontsierd door vele fouten. Niet alleen, dat de schrijvers ervan, die, ofschoon Muhammedanen (vgl. eind van I), wellicht Arabisch niet als hunne moedertaal spraken, sommige gezochte uitdrukkingen gebruikt hebben, maar blijkbaar zijn er ook tal van schrijffouten gemaakt, toen de aan Ludolf gezondene copieën vervaardigd werden. Ludolf zelf heeft er een groot aantal van verbeterd. Verscheidene andere heeft ook hij niet kunnen verklaren. Ik geloof eenige ervan opgelost te hebben. Maar in enkele plaatsen ben ik zelf ook niet verder gekomen. Hier hebben de opmerkingen en verklaringen van den heer Prof. de Goeje mij zeer geholpen. Derhalve heb ik het noodzakelijk geacht, naast de Hollandsche vertaling ook de Arabische teksten volgens Ludolf te herdrukken (a) met vermelding van de verbeteringen. Ik hoop, dat iemand na mij met meer materiaal uitgerust het geheel beter en vollediger dan ik zal kunnen geven.

(a) Ik heb daarbij alleen de door Ludolf vaak maar niet regelmatig gezette Wasla's weggelaten. Ms. in de aantekeningen = Ludolf's uitgave.

I.

(Van den koning A'ḷaf Sagad aan den Gouverneur-generaal, 1673).

Aanvang des briefs van den geëerden koning en grooten machthebber, die de nekken der volkeren beheerscht, gesierd met dapperheid en mannelijkheid en edelheid, bekend door hoogheid van rang en streven, bezitter van het groot en verheven rijk en de geachte en beroemde heerschappij, de kracht der jakobietische leer en den verdediger der messiaansche religie, den Sultan A'ḷaf Sagad, den zoon des Sultans 'Ālam Sagad — God make zijne dagen lang en bekrachtige de beslissingen van zijne oordeelen in de wereld!

Hij moge komen tot den roem en de zuil van de christelijke religie, het schild en den steun van de leer van Jezus, die gekleed is met de stoel Aärons [en] onderscheiden door de bewijzen der evangeliën, die gesierd is met Gods genade, die niet noodig heeft in zijne hooge plaats veel kwistige beschrijvingen, die als door het tooverwoord van den bezweerder het huis der edelen helpt, den uitgezochte der makkers en het steunsel der vrienden, den *kanbiṭān* (Capitein) van *baṭāwī* (Batavia) — God geve hem wijdte in hoop en plaats en de Heer verheuge hem door het rijk te schragen!

Nu ter zake: Wat het zuivere gehoor en het voortreffelijk verstand begrijpt bij ons [kruis-] teeken is bekend, en de herinnering daaraan (a) maakt tot plicht de vriendschap en het houden der verdragen. Zie, wij zijn — lof zij God den Verhevene! — door Zijne onophoudelijke weldaden, rein van alle troebeling, bewaard. Moge God de Verhevene U ook aldus maken, bij Hem, voor wien geen verscholen zaak verborgen blijft.

En daar Uw voortreffelijke naam en faam in [alle] hemelstreken tot ons gekomen is en Uwe gerechtigheid in [alle] landen vermaard is, en wij vernomen hebben, welke innige vriendschap er heeft bestaan tusschen U en onzen vader 'Ālam Sagad in schoon gedrag en oprechtheid van gemoed, [in] liefde en bondgenootschap, — zoo verlangen ook wij in bondgenootschap en vereeniging met U te treden door bemiddeling van onzen dienaar Murād den Armeniër, [en wij zenden hem] met eenige geschenken; deze

(a) De definitieve vertaling van deze plaats (volgens Ludolf „Periodus in textu Arabico longe difficillima et obscurissima”) heb ik aan Prof. d. G. te danken.

I.

تصدير الكتاب من عند الملك المكرم والسلطان المعظم مالك رقاب الامم الموصوف بالمشجاعة والمروءة والكرم المعروف بعلو (a) المراتب والهمم صاحب الدولة المعظمة المنيفة والسلطنة المكرمة الشريفة عز الملة اليعقوبية وناصر دين المسيحية سلطان الاف ساجد بن سلطان عالم ساجد ادام الله ايامه وانفذ في العالمين رسوم احكامه

يصل الى (b) افتخار ملة المسيحية وعمادها وتراس النحلة (c) العيسوية (d) وسنادها المتبدل بالحلة الهارونية المنفرد بالبراعين الانجيلية الموشح بالنعم الالهية الغنى بمقامه السامى عن كثرة الاطناب الراقى بعزم الراقى (e) لدار الانجاب زبدة (f) الاصحاب وعمدة الاحباب (g) كنبطان بطاوى فسخ الله له في الامل والمحل واخذك * المليك سنه بعون (h) الدولة

وبعد فالذى يحيط به المسامع الرايقة والاذهان (i) الفايقة مع اشارتنا (k) معهود واشعار (l) هـذا [1] يوجب النود وحفظ العهد اننا لم نزل بحمد الله تعالى محفوظين بنعمه (m) المتواليبة ومن الاكدار صافية جعلك الله تعالى [كذلك] (n) بحق من لا يخفى عليه خافية

ولما وصل لنا (o) حسن ذكرك في الاقطار واستشهر عدلك في الامصار وعلمنا ما كان من الصاكبة والهودة معك ومع والدنا عالم ساجد من حسن السيرة وصلاح السيرة والمكبة والمعاهدة والمواصلة تاقت (p) النفس الى معاهدتك ومواصلتك بواسطة خادمتنا مراد الارمنى مع شىء من التخف

(a) Ms.: بعلف (d. G.). In elk geval, waar ik eene correctie met (d. G.) geef, is natuurlijk ook de verbeterde vertaling zijn werk.

(b) Ms.: تنصل اليه. Waar niets anders gezegd is, stammen de verbeteringen van mij. (c) Ms.: حلة (d. G.).

(d) Ms.: الغيوبية. Verbeterd door Franke en Ludolf. (e) Ms.: الرامى (d. G.).

(f) Lud. verbetert زبدة „incrementum”. Ik behoud زبدة in de beduiding „het uitgezochte”.

(g) Ms.: الاخبار. Ik verbeter wegens het rijm en den context.

(h) Ms.: المكاسنة تعون (d. G.). Maar daar deze plaats aan انصاره in II (vgl. blz. 485) beantwoordt, kon men de lezing des Ms. mogelijkerwijze behouden en overzetten: „de weldoeners, die het rijk schragen”.

(i) Ms.: والاذهان. (k) Ms.: ايشارتنا. (l) Ms.: واسعار (d. G.).

(m) Ms.: بنعمة (d. G.). (n) add. d. G. (o) Ms.: وصل بنا; d. G.: وصلتنا.

(p) Ms.: طاقت (d. G.).

zijn: vier paarden en twee geschakeerde ezels van de wilde ezels^(a), opdat dit moge zijn eene aanleiding tot onderlinge vriendschap en genegenheid. Ontvang ze zonder het kwalijk te nemen, en zoo God wil, zal onze vriendschap naar het gewoon gebeuren zich nog vermeerderen. En wat Gij ook noodig hebt, doe het ons weten, opdat Gij de vervulling daarvan erlangt, zoo God de Verhevene wil; wij toch zullen den band der vriendschap bewaren. Wij smee-ken Hem, tot Wien [onze] terugkeer is, Wiens weldaden aanzienlijk en Wiens gunsten groot zijn, dat Hij ons tot dat wat recht is besture; Hij kent de belangen van Zijne dienaren.

Geschreven in de heilige maand Muḥarram, in het jaar 1083 van de Hedjra van den profeet. Op hem Gods zegen en vrede!

II.

(Van den koning Adyām Sagad aan den Gouverneur-generaal, 1689).

Aanvang des briefs van den geëerden koning en grooten macht-hebber, die de nekken der volkeren beheerscht, de schaduw Gods neergelaten over de wereld, den verhevensten van de vorsten der messiaansche religie en den machtigsten van de koningen der christelijke belijdenis, den hoogsten heerscher in het land Abessinië, den verdediger der grenzen van Jezu rijk, den bewaarder der evangelische geboden, den verbreider der rechtvaardigheid tusschen de Christenmenschen en de belijders van den Islam, die in zijne beslissingen de juiste woorden treft, met Davidische pantsers bekleed, in het doopwater ingedompeld, den man van ontzag, van volkomenheid, van schoonheid en bevalligheid, den telg van Sultanen, den echten afstammeling van David en Salomon, den Sultan zoon des Sultans, den Sultan Adyām Sagad, zoon des Sultans Aʿlāf Sagad.

God geve ook aan ons het geluk, dat aan hem in bijzondere mate geschonken is, en late ons tot de bezitters Zijner liefde behooren, en deele ook aan ons uit van die prijslijke edele hoedanigheden en roemrijke begaafdheden, en make ons geschikt om Zijnen dienst te voorzien. God bescherm ons voor de vijandigheid der koningen, als zij hem met wraak bedreigen. God make zijne regeering lang en God sterke zijne helpers. Amen!

(a) = zebra's.

وهي أربعة خيول وحمارين منقش من حمار الوحش ليكون ذلك سببا للتواصل (a) والتكائب (b) تقبلها من غير مواخذة فان شاء الله يكون المودة على جارى (c) العودة بالزيادة ومهما (d) يكون لك من حاجة تعرفنا به لتنفوز (e) بقضائها ان شاء الله تعالى تحفظ عهد المودة نسال من اليه الميعاد جلّت آلاؤه (f) وعظمت (g) نعوأه ان يوافقنا للسداد انه بصير بمصالح العباد التكرير من شهر محرم الحرام (h) سنة ١٠٨٣ من هجرة النبوية (i) على صاحبها افضل الصلاة والسلام ٥

II.

تصدير الكتاب من ائلك المكرم والسلطان المعظم مالك رقاب الامم ظل الله المسبول في العالم اجل خواقين الملة المسيحية واعز ملوك الطائفة النصرانية وارف من ملك في بلاد الحبشية وحامى حمى الثغور العيسوية (k) حافظ وصايا الانجيلية (l) الناشر بالعدل بين الانفس النصرانية والاسلامية الصايب باحكام اقوال المرضية اللابس من دروع الداودية المنغمس في الماء المعمودية ذو الهيبة والكمال والحسن والجمال سلالة السلاطين النسيبي الداوى السليمانى السلطان بن السلطان السلطان اديام سجد بن السلطان الاف سجد اعاد الله علينا من لظ المخصوص به وجعلنا من اهل وده وقسم لنا من هذه (m) المكارم الحميدة والايدى المجيدة ووقفنا على القيام بالخدمة وكفانا الله شر الملوك اذا * ناءوا له بنقمة (n) ادام الله دولته واعز الله انصاره امين ٥

(a) Ms.: سببا للتواصل (d. G.).

(b) Ms.: والتكائب.

(c) Ms.: جارى.

(d) Ms.: مهما (d. G.).

(e) Ms.: لتنفوز (d. G.).

(f) Ms.: حيلت الافوه (d. G.).

(g) Ms.: وعظمة (d. G.).

(h) Ms.: والحرام (Ludolf).

(i) Ms.: البعوة.

(k) Ms.: العيسوى.

(l) Ms.: الانجيلية.

(m) Ms.: هذ.

(n) Ms.: بالنه لنعمه. Ik las „als hun zin op wraak staat”; maar de boven gegevene leeswijze van Prof. de Goeje beveelt zich toch veel meer aan.

Na het zenden eener groete schooner dan bloemengaarden en schitterender dan de luister van zonnen en manen, welker geuren zich verspreiden en welker wegen en opgangen van ons klaar en open zijn, aan den roem des edelsten der machthebberen van Wolandez en Holland en den machtigsten koning van het land *al-Batāwī*, den *genderāl* Jan, die in de zaken tot stand gebracht heeft van loffelijke daden wat aan zijne voorvaderen was ontgaan, die [allerlei] aard en soort van moeilijk te regeeren staten vereenigt, voor wien men in onderwerping neervalt van de vier hemelsrich-tingen te water en te land en wiens woord geen mensch weerstreven kan.

God make zijn geluk bestendig en zijne zon schitterend en verheffe zijn licht (a)! En Hij doe voortduren zijne goede daden en deugden en bestendige de goede leiding der zaken door klare teekenen en aanwijzingen, terwijl Hij zijne verhevene heerschappij en zijne eervolle beschuttende soldaten spare! En Hij doe voortduren in zijnen persoon de zeden zijner vaders en grootvaders!

Nu ter zake: Uwe prijzenswaardige hoedanigheden en Uwe talrijke voortreffelijkheden hebben ons aangedreven om U op deze bladen te schrijven en U aan te spreken met de liefstalligste en bekoorlijkste woorden, en om navraag te doen naar Uw bevinden en de genaden, die U ten deel gevallen zijn, en de voortreffelijke eigenschappen, die Gij bezit.

En wegens hetgeen plaats gehad heeft van herinnering en zending en wederkeerige beschenking van onze vaders en grootvaders — en dit is een oud gebruik en een vaste gewoonte in alle tijden en eeuwen, die ons geroepen heeft U uit te noodigen tot [eene vriendschap], welker reinheid niet getroffen wordt door, noch vermengd is met troebelheid; wellicht zal deze uitnoodiging wederkeerig zijn en den scheidsmuur der verwijdering doen verdwijnen: zoo zenden wij U ten geschenke vijf edele paarden en twintig slaven en twee struisvogelen door den heer Murād, (b).

(a) Eigenl. lichttoren (d. G.).

(b) De laatste woorden zijn geheel onverstaanbaar en onvolledig.

غاب اهدى (a) سلام أزهى من رياض الزهور وأشرف من ضياء الشمس
والبدور قد نفحت نوافحه (b) واتصحت منا نهجته (c) ومعارجه لدى
افتتخار أشرف سلاطين ولنديز وهولان واعظم ملك ملوك بلاد البطاوى
وجندرال يان الناصب بالامور الذى غاب عن الاسلاف من محامد الفعلية
للجامع بين الاجناس والانواع الصعابية من الطاعة وسجد له من الجهات
الاربع الركنية في البكر والبرية ولا يخالف مقاله من الانسية
أدام الله سعادته واشرق (d) شمسه واعلى مناره وأدام فواضله وفضايله
وابد هداية الحاجات باعلام معروفة ودلائل (e) مع بقاء دولته السامية
وكرماء عساكره الحامية وأدام بوجوده رسوم ابيه وأجداده (f)
وبعد فان اوصافك الحميدة ومزاياك العديدة بعثتنا الى مكاتبتك في هذه
الاوراق ومخاطبتك بما عذب من الكلام وراق والى (g) التفحص عن احوالك
وما حولت به من النعم وجلت عليه من محاسن الشيم
ولما كان من التذكار * والارسال والتهادى (h) من الابهاء والاجداد وذلك
عادة قديم وقانون مستقيم في ساير الدهور والازمان لطانا الى استجلاب
[الحب] (i) الذى لا يعتريه (k) ولا يشوب صفاء كدر لعل (l) ذلك
الاستجلاب يكون من الجانبين وبزيل (m) للحجاب من البين هذا قد
ارسلنا لك على سبيل انهدية خمس خيول من النجايب وعشرين روس
من الرقيق ونعامتين (n) حبة خواجة (o) مراد ولا في ذلك فانك
احسن طريق بسلوك اليه منه من ساير المسالك....

(a) اهدى = اهدى (d. G.).

(b) Ms.: نوافحه (d. G.; wegens den rijm met معارجه).

(c) Ludolf zegt: Male scripta erat haec vox in apographo nostro, en verbeterd „praestantia”. Prof. de Goeje's verbetering en vertaling treft zeker het richtige.

(d) Ms.: وأشرف (d. G.).

(e) Verbeterd door d. G. uit ودلائل, maar mogelijkerwijze heeft de schrijver deze vorm bedoeld.

(f) Ludolf's tekst: وأجداد (drukfout).

(g) Ms.: وعن, wel veroorzaakt door het volgende.

(h) Ms.: وارسال والتهاء (d. G.).

(i) add. d. G.

(k) Ms.: يعتر به (d. G.).

(l) Ms.: لعد.

(m) Ms.: وبزيل (d. G.).

(n) Ludolf's tekst: ونعامتين (drukfout).

(o) Ms.: حواجة; verbeterd door Ludolf.

III.

(Van den Gouverneur-generaal aan den koning Adyām Sagad, 1691).

Aanvang des briefs aan den geëerden koning en grooten machthebber, den milden heerscher, den machtigen, volkomenen, grooten held, van wiens roem en luister de lichten over de oppervlakte der aarde glanzen en wiens macht en gerechtigheid schitteren wijd en breed, die de nekken der volksstammen van Abessinië beheerscht, den verdediger der grenzen van Jezu rijk, den bewaarder der evangelische geboden, die gerechtigheid verbreidt tusschen de Christenmenschen en de belijders van den Islam, die in zijne beslissingen de juiste woorden treft, die met Davidische pantsers bekleed, in het doopwater ingedompeld is, den man van ontzag, volkomenheid, schoonheid en bevalligheid, den telg van Sultanen, den echten afstammeling van David, den Sultan zoon des Sultans, den Sultan Adyām Sagad, zoon des Sultans A'lāf Sagad. Moge God de Verhevene zijn doorluchtig geslacht uitbreiden en moge God de Verhevene zekerheid en veiligheid werpen over hem en over de mannen zijner dynastie en zijne onderdanen in alle tijden en eeuwen; en moge Hij door zijn getrokken zwaard al zijne vijanden en [alle] vijanden zijner religie verdelgen en hen brengen onder zijn zwaard en zijne macht, en geve Hij rijkelijk aan hem en aan de mannen zijner dynastie en zijne onderdanen alle goeds en gezondheid en veiligheid! En Hij bescherme hem voor de vijandigheid der koningen, als zij zich met wraakzucht tegen hem wenden. O God, plaats hun vijandigheid onder zijne voeten, o Heer der werelden, Amen!

Nu ter zake: De bode van Uwe geëerde pen is tot ons gekomen, [door ons] met grooten eerbied ontvangen, door de hand van Uw braven en getrouwen en gewenschten dienaar den heer Murād, den Armeniër. En zijne aankomst in het land van Batavia gebeurde na de geboorte van den Messias — vrede over Hem! — [in het jaar] één duizend en zes honderd en één en negentig in de vijfde maand, op den zestienden dag ervan. En nadat wij hem gelezen en van zijnen inhoud kennis genomen hadden en nadat de beteekenis ervan verstaan en de zin ervan opgelost was, toen dankten wij God den Verhevene openbaar en in het verborgen, in het geheim en in het publiek, omdat God de Verhevene U op

III.

تصدير الكتاب الى الملك الكريم والسلطان العظيم ولخان الخليم
والهمام (a) الفخيم الوافر للجسيم (b) الذى تلالا على وجه الارض انوار فخره
وبهايه وتشعشع في الطول [و] العرض عزه وعدله مالك رقاب الامم من
القبائل الحبشية وحامى حمى الثغر انعيسونية (c) حافظ وصايا الانج[يل]ية
الفاشر بالعدل بين الانفس النصرانية والاسلامية الصايب باحكام اقوال المرضية
اللابس من دروع الداودية المنغمس في السماء المعمودية (d) ذو الهبة
والكمال والحسن والجمال سلالة السلاطين الحسى (e) الداودى السلطان
ابن (f) السلطان السلطان اديلم ساجد ابن السلطان الاف ساجد مد الله
تعالى اصله (g) العالى وطرح الله تعالى الامن والامن عليه وعلى اهل دولته
وعزيتته (h) فى كل الاحيان والازمان وحزم (i) بسيفه (k) المسلول جميع
اعدابه واعدادى دينه وجعلهم تحت سيفه وقهره وسهل عليه وعلى اهل
دولته وعزيتته (l) كل خير وعافية وسلامة وكفاه شر الملوك اذ [ا] توجهوا
عليه بنقمة اللهم اجعل (m) شرهم تحت اقدامه (n) يا رب العالمين آمين
اما بعد فقد وصل اليينا مبشر (o) قلم الكريم المقابل بالعز والتنظيم في
يد خادمكم الصديق الوفي بالامانة والشراف للخوافة مراد الارمنى وكان وصوله
الى بلدة بتاوى في تاريخ ميلاد المسيح عليه السلام واحد الف وست
ماية وواحد وتسعين في شهر الخامس يوم ست عشر منه فلما قرأناه (p)
وتحققنا مكنونه وفهم ما فيه من الاشارة وحل ما فيه من العبارة
فحينئذ (q) شكرنا الله تعالى ظاهرا وباطنا وسرا وعلانية حيث جعلكم الله

- (a) Ms.: والهمام. (d. G.). (b) Ms.: للجيم. (d. G.).
(c) Ludolf: Hanc vocem in prima epistola male scriptam hic emendavimus.
(d) Ms.: المعهودية; door Ludolf verbeterd. (e) Ludolf verbeterd: النسيبي.
(f) Ludolf's tekst: ابن (drukfout). (g) Ms.: وصل; door Ludolf verbeterd in اصل.
(h) Ms.: عزيتته; door Ludolf verbeterd. Waarschijnlijk is *عزيتته* te lezen. Prof.

d. G. schrijft mij: Hoewel de mogelijkheid bestaat, dat *عزوة* = عزية is, houd ik toch met U 't woord voor verschreven uit *عزية*.

- (i) Ms.: وحزم. (d. G.). (k) Ms.: بسيف. (d. G.).
(l) Zie boven aantek. (h). (m) Ms.: اجمل. (d. G.).
(n) Ms.: اقدامهم. (d. G.). (o) Ms.: مبشر; verbeterd door Ludolf.
(p) Ludolf slaat voor *قريناه* te lezen. (q) Ludolf's tekst: فحينئذ (drukfout?).

de stee van gezondheid en vrede geplaatst heeft. Dit is de genade Gods des Verhevenen! En de geschenken zijn aangekomen, zooals Gij [die] aan ons in Uwen brief beschreven hebt, namelijk vijf edele paarden en twintig slaven en twee struisvogelen. En wij hebben deze met vriendelijken zin en oprechtheid van hart op het best ontvangen en hebben er ons buiten alle mate over verheugd, daar God de Verhevene de vriendschap en genegenheid tusschen ons en U heeft geketend aan die der vaders en grootvaders. Van de vermelde geschenken zijn één paard en acht slaven en de struisvogelen — behoed zij Uw hoofd — onderweg gestorven. Maar voor ons gemoed zijn zij [als] gaaf tot ons overgekomen — lof zij God! En wij hebben Uwe vriendschap met ons herkend, en wij hebben dus de edelen en de onderdanen bevolen en hebben hun mededeeling gemaakt. En wij hebben den brief en den gezant behoorlijk en eerbiedig ontvangen volgens de gewoonte van koningen en sultanen, en door den heer Murād zijn de berichten voldoende verklaard en het schrijven opgehelderd. Hij heeft ons om vergunning gevraagd om tot Uwe verhevene majesteit terug te keeren. En wij hebben hem op ons schip naar de havenplaats Suratta gebracht en hebben door zijne hand dezen brief gezonden als antwoord aan den Sultan, moge God [zijne dagen] lang maken! En wij vragen dat Gij als Uwe vaders en grootvaders ons niet vergeten moogt, wat liefde en vriendschap en broederschap betreft. Zij zij voortdurend en worde niet afgebroken, zoo lang de zon en de maan aan den hemel staan. Zij begeleide de vaders en zette zich voort bij de zonen, door de genade en de goedheid Gods des Verhevenen. En wij dienen in aan Uwe majesteit (a) — moge God de Verhevene haar kracht verleen! — dat wij aan Uwe hoogheid sommige geschenken afgezonden hebben, opdat het blad niet leeg zij.

Twee stukken rood lakenstof.

Twee stukken groen laken.

Vier stukken roode kroonrassen (b).

Vier stukken groene kroonrassen (b).

(a) d. G. „Eigenlijk moet vertaald worden: En wat in Uwe Hooge Tegenwoordigheid zal worden aangeboden.”

(b) Zóó de Hollandsche vertaling (naar Ludolf).

تعالى في مهد الصحة والسلام ذلك الفصل من الله تعالى ووصلت (a) الهدايا على ما ذكرتم لنا في مكتوبكم في خمسة من الخيول النجايب وعشرون روس رقيق واثنين من النعائم فقبلنا ذلك بطيب نفس وإخلاص (b) قلب باحسن القبول وفرحنا بذلك غاية ونهاية حيث جعل الله تعالى بيننا وبينكم من المحبة والمواصلة مسلسل من الاءاء والجدود من الهدايا المذكورة واحد حصان وثمانية روس رقيق والنعائم يسلم راسكم مانوا في الطريق وفي خاطرنا وصل بالتمام اليها الحمد لله فنحن عرفنا محبتكم معنا فكان امرنا الاكابر والرعية وعرفناهم واستقبلنا المكتوب مع الرسول بالعز والتعظيم على عادة (c) الملوك والسلاطين وعلى لسان الحاجة مراد كفاية في نشر الاخبار * وحل التكرير (d) طلب منا الرخصة بالرجوع الى حضرتكم العلية فنحن روحناه في مركبنا الى بندر سره وارسلنا في يده هذا [المكتوب جوابا للسلطان ادام الله تعالى [اليامه] (e) والمسؤل ان لا تنسونا من المحبة والصكبة والاخوة مثل ابناءكم واجدادكم تكون * داييم ما (f) تنقطع ما زالت الشمس والقمر تكون صكبة في * الاءاء صلة (g) في الاءاء بفضل الله وكرمه والمعروض في حضرتكم اعزها الله تعالى انا ارسلنا الى جانبكم (h) شيء من الهدايا لا تكون الورقة خالية

قماش جوخ احمر طاقين

جوخ اخضر طاقين

فتوة (i) احمر اربع طاقات

فتوة اخضر اربع طاقات

(a) Ms.: ووصلة; verbeterd door Ludolf. (b) Ludolf's tekst واحلاص (drukfout?).

(c) Ms.: عادت; verbeterd door Ludolf.

(d) Ms.: وحال الفخرير; Ludolf: „Voces procul dubio mendosae; nam status gloriosus non quadrat.”

(e) Door Ludolf ingevoegd.

(f) Hier is iets niet in orde.

(g) Ms.: الاءاء اصله; naar Ludolf = الاءاء اصله.

(h) Of جانب hier = جناب (vgl. Dozy s. v.) of جناب te lezen.

(i) Hollandsche vertaling „kroonrassen”; mij is die beteekenis niet bekend. Dozy's *pièce d'habillement* komt hier wel niet te pas. Prof. d. G. schrijft: *Kroonrassen* komt meermalen in de Dagregisters van Batavia voor, soms naast *laeckenrassen*. 't Schijnt mij mogelijk dat voor فتوة te lezen is فتوة en dat *Guinees lynwaed* bedoeld wordt.

[Een stuk] rood hollandsch zeebaft (a), vier en twintig hollandsche ellen lang.

Twee en twintig stukken chineesche zijde-stof.

Daarvan: Vijf stukken in roode kleur.

Vier stukken katoenen.

Vier stukken met zilverdraad doorweven.

Vijf stukken in blauwe kleur.

Drie stukken in gele kleur.

Een stuk in muskuskleur.

Zes stukken perzisch fluweel (b).

Daarvan: Drie stukken in roode kleur.

Drie stukken in groene kleur.

Een troonhemel (parasol?) van roode zijde met gouddraad doorweven.

Twee spiegels met ebbenhouten lijsten, ieder anderhalf hollandsche ellen lang en breed.

Twee klokken uit de vijf metalen vervaardigd, eene acht honderd en één en veertig hollandsche ponden zwaar, en de tweede twee honderd en zeven en veertig hollandsche ponden zwaar.

Duizend geschakeerde gebakken tegels.

Vier geweren; op de kolven met goud versierd.

Twee schoone dubbel-geweren.

Wijlen Mr

(a) Dat Ludolf's *zeebast* verschreven is voor *zeebaft* heeft Prof. d. G. aangetoond. Zijne conjectuur werd door de Dagregisters bevestigd. Hij vindt verder de correctie van *نسل* in *نسل* zeer gewaagd en onwaarschijnlijk en ziet in *نسل* 't woord, dat aan *zee* beantwoordt.

(b) Zóó de Hollandsche vertaling.

نسل (a) بفت اجر ولنديز طول اربعة وعشرون ذراع ولنديز
 قماش شينه (b) حريري اثنان وعشرون طاقات
 منهن اجر خمس طاقات
 ومنهن قطي اربع طاقات
 ومنهن بالقصب الفضة اربع طاقات
 ومنهن ماوي (c) خمس طاقات
 ومنهن اصغر ثلاثة طاقات
 ومنهن واحد طاقة رنك مسك
 فحا (d) ايراني ست طاقات
 منهن اجر ثلاث طاقات
 ومنهن اخضر ثلاث طاقات
 مظلة اجر حريري مخيطة (e) بقصب الذهب
 مرايتان حواشيهن ابنوس عرض وطول كل واحد منهن ذراع ونصف
 ولنديز
 اثنان ناقوس معمول من المعادن الخمسة وزن واحد ثمان مائة وواحد
 واربعين رطل ولنديز والثاني وزنه مايتان وسبعة واربعون رطل ولنديز
 الف اجر نقش
 اربعة بنادي بالمعص (f) مزينة بالذهب
 اثنان بنادي ملاح مطبقة (g)

(a) Zóó Ms. De schrijver mag فصل = فصل bedoeld hebben, maar zie blz. 492, aant. (a).

(b) شينه = „China”. Of is شيت te lezen? d. G.: „شينه” kon wel *chits* zijn. Gewoonlijk is deze stof echter van katoen. Maar zeer dikwijls vind ik *zijde-chinds* en dit *chinde* is een soort van *chits*. Misschien is zelfs شينده te lezen.”

(c) Ik vat dit woord in zijne turkse en nieuw-arab. beduiding.

(d) Mij onbekend; vgl. hollandsche vertaling; d. G.: „Daar فحا = fluweel is, vermoed ik dat فحل of zelfs فحلب te lezen is = help, zooals herhaaldelijk in de Dagregisters voorkomt. Wij zeggen nog *felp* of *fulp*.”

(e) Ms.: محيطة „omgeven”.

(f) Ms.: بالمقص; mijne lezing en vertaling „kolf” (van عَص „steunen”) is eene gissing. Beter met d. G. te lezen بالقصب.

(g) Ms.: مصقة; verbeterd door Ludolf, wellicht ten opzichte van den tweeden naasten regel.

Vier paar kleine geweren met goud versierd.

Twee paar kleine dubbel-geweren.

Vier met goud versierde karabijnen (?) (a).

Tien twee-snijdende zwaarden.

Twee honderd geweesteenen.

Twaalf patroontassen (b).

Zes lood-gietvormen.

Twee honderd en vier en veertig hollandsche ponden kruidnagels.

Twee honderd en vier en veertig hollandsche ponden muskaatnooten.

Twee honderd en vier en vijftig hollandsche ponden foelie.

Twee honderd en veertig hollandsche ponden kaneel.

Duizend twee honderd en vijftig hollandsche ponden peper.

Een kist (c) van sandelhout (?) met zilveren beslag, en daarin negen chineesche vaasjes aangevuld met welriekende olie.

Een pond kaneel-olie.

Een pond sandel-olie.

Een pond min een vierde kamfer-olie.

Twee pond min een vierde muskaatnoot-olie.

Twee pond min een vierde foelie-olie.

Twee pond kruidnagel-olie.

En wij zenden deze vermelde [geschenken] met vriendelijken zin en oprechtheid des harten aan Uwe geëerde hoogheid. Ontvang [ze] van ons met vriendelijken zin en oprechtheid des harten van Uwen kant. Al dit vermelde [hebben wij gezonden] door Uwen dienaar Murād; en hij is geschikt tot Uwen dienst, een door en door getrouw man. En als Gij over ons en onze religie te vragen wenscht, zoo zal Uw dienaar voldoende mededeelingen maken kunnen, al naar hij gehoord en gezien heeft, en hij zal aan Uwe verhevene majesteit bericht indienen (d).

(a) d. G.: ruitergeweren.

(b) Zóó de Hollandsehe vertaling.

(c) d. G. misschien: theekist (شك = چا).

(d) Eigenl.: En hij zal het in Uwe Hooge Tegenwoordigheid aanbieden (d. G.).

اربعة جوز بنادق صغار مزينة بالذهب

اثنان جوز بنادق صغار مطبقة

اربعة (a) بنادق الخايطة مزينة بالذهب

سيوف ذو حدين عشرة

مايتان حجار البنادق

وعدة البنادق اثنا عشر

مصعب الرصاص ست

مايتان واربعة واربعون رطل ولنديز قرنفل

مايتان واربعة واربعون رطل ولنديز جوز

مايتان واربعة وخمسون رطل ولنديز بسباس

مايتان واربعون رطل ولنديز دارصيني (b)

والف (c) ومايتان وخمسون رطل ولنديز فلفل

* صندوق شه صندل (d) مربط بالفضة وفيه تسعة اواني شيني مملوات

من دهن عطر

عطر الدارصيني (b) وزنه رطل

وعطر الصندل وزنه رطل

وعطر الكافور وزنه رطل الا ربع

وعطر للجوز وزنه رطلين الا ربع

وعطر البسباس وزنه رطلين الا ربع

وعطر القرنفل وزنه رطلين

وتحن ارسلنا هذا المذكور من طيب انفسنا واخلاص قلوبنا الى جانبكم

العزير فاقبلوا منا بطيب نفس واخلاص قلب منكم وجميع المذكور في

يد خادمكم مراد وهو لايق لخدمتكم صاحب صدق غاية ونهاية (e)

وان سالتكم عنا وعن ديننا فعلى لسان خادمكم كفاية في نشر الاخبار

كما سمع ونظر وهو يعرض في حضرتهكم العالية ٥

(a) Ludolf's tekst اربعة (drukfout). (b) Ms.: دارحيسى; m. o. schrijfabuis.

(c) Ludolf's tekst والف (drukfout).

(d) Ms.: صدوق شه صندل; door Ludolf verbeterd, voor slaat hij خشب voor.

(e) Ludolf's tekst وبهاية (drukfout?).

Geschreven in de stad Batavia, de regeeringszetel, benedenwinds, na de geboorte des Messias — vrede over Hem! — [in het jaar] één duizend zes honderd en één en negentig in de negende maand, op den twee en twintigsten dag ervan.

Dit is de zegel van den Gouverneur-generaal, met name *Jóannes Kamfhūsen*, de algemeene bestuurder, de vorst der vorsten te land en te water met de raadslieden van de Hollandsche Compagnie.

هذا التحريير من بلدة بتاوية دار السلطنة تحت الريح (a) تاريخ
ميلاد المسيح عليه السلام واحد الف وست مائة وواحد وتسعين في
شهر التاسع يوم اثنين وعشرين منه ✽
هذا خاتم الكورنادر جنرال المسمى يوانس كمفهومس (b) حاكم الكلى
وامير الامراء على البر والبحر مع اصحاب المشاورة من (c) جانب شركاء (d)
ولنديز ✽

(a) Ms.: الريح. Ludolf: Vox procul dubio pro sequente perperam scripta, per incuriam scribae non expuncta remansit. d. G.: „beneden den wind” moet behouden blijven. Men noemt aldus de eilanden beoosten ongeveer Kaap Comorin, in tegenstelling van de westelijke eilanden, die „boven den wind” zijn. 't Is in Oost en West eene bekende uitdrukking.

(b) Ms. verkeerdelijk ل voor ك (Ludolf).

(c) Ms.: فخر; Ludolf: فى.

(d) Ms.: سركار; door Ludolf verbeterd. Hij wil ook المشاركين in plaats van المشاورة lezen.

Ik ben zeker in Ludolf's zin te handelen, als ik hier eenige zijner woorden over de verdiensten en de voorkomendheid der Oostindische Compagnie herhaal. Hij zegt in de *Praefatio auctoris ad lectorem* van de *Appendix* (bladz. 3): Dit nieuw verslag van den tegenwoordigen toestand van Abessinië, dat gij hier ziet, bevriende lezer! dank ik aan de hoog aanzienlijke Nederlandsche Oostindische Compagnie. Aan haar hebben ook andere stervelingen van allerlei soort zeer veel te danken. Ik zal hier niet spreken van de goederen, die zij heen en terug voeren, door welke niet alleen het leven gelukkiger gemaakt, maar ook de gezondheid en het heil van het menschelijk lichaam in geneeskunde en heelkunde bewaard wordt. Vele nieuwe landstreken worden ontdekt en in haar oude fabelen; en aan den anderen kant, wordt menig oud verhaal, dat men voor eene fabel hield, als waarachtig bevonden: wat eens verloren was, wordt nu hier op nieuw gevonden en begrepen. Er gaat nauwelijks een jaar voorbij, dat niet iets merkwaardigs uit Indië bericht wordt, hetzij omtrent een nieuw eiland, hetzij omtrent een nieuw volk, hetzij verder omtrent nieuwe natuurwonderen; gelijk als eertijds van Afrika, zoo kan nu van deze Compagnie gezegd worden: *Semper aliquid novi*.

Ludolf vertelt dan ook, hoe hij zelf de goedheid van de Compagnie ondervonden heeft. Hij had van den Keizer aanbevelingsbrieven aan koning Karel II van Engeland en aan de Staten-generaal ontvangen, om door hen mededeelingen over den toenmaligen toestand van Abessinië te verkrijgen en de door hem geschrevene Ethiopische brieven aan koning en volk van Abessinië naar dat land te doen komen. Ludolf werd in Engeland koel ontvangen, en heeft nooit gehoord, of iets voor hem gedaan was. Geheel anders was de ontvangst in Nederland. Hij werd door de Staten-generaal dadelijk aan de Compagnie aanbevolen. Het volgende geschrift, herdrukt uit LUDOLF, *App.* blad. 8, spreke voor zichzelf:

Edel/ Erentfeste/ Eersame/ Brome/ Lieve Getrouwen/ Alsoo Syne Keyserl. Maj. om gewichtige Redenen al voor eenige Jaeren herwaerts begeerigh is geweest/ den tegenwoordigen Toestant van Abessinien in Africa aen de Roode Zee gelegen particulierlyck te mogen weten/ en tot dien eynde een van Syne Raeden Jobus Ludolfi, Kennis hebbende van tael en

jeden van dat Land/ gecommitteert heeft door Brieven en correspondentie iets seeckers daer van in Ervarentheyt te brengen/ sulcx dat syn Keyserl. Maj. gelieft heeft/ de gemelde Keyserlycken Raet Jobus Ludolfs, aen ons opt best te recommanderen/ om hem daertoe behulpigh te wesen/ ende wy Syn Keyserl. Maj. daerinne gaerne willende voldoen/ oock selfs om verscheide Reden wenshende dat de particulariteyten van het voorß. Coninkryck der Abesinen meer bekent werden mochte; Soo hebben wy sulcx U. E. by desen te kennen willen geven/ en dese Saecte opt best recommanderen/ ten eynde U. E. diesshalven mogen schryven niet alleen aen den Gouverneur Generael tot Batavia, maer oock soo t' door een kortern Wegh geschieden can/ aen de Comptoiren von Arabien en Africa tot Aden, Moccha, Socotora, of daer omtrent/ hun Vieden wel expresselyck ordonnerende/ dat se op de Bragen en pointen/ die meer gemelde Jobus Ludolfs, U. E. overleveren/ of hun lieden toesenden sal/ pertinent willen antwoorden/ ofte daer sy by manquement van seeckeren Raericht sulcx selfs niet doen en konnen/ alle Blyt en neersticheit willen aanwenden/ om deselve door Luyden/ die daer uyt t' Landt comen/ ofte daerin trafiqueren/ te mogen verfrighen/ en wat sy daerin ervaren/ het selve verder aen U. E. willen berichten/ om so verder tot Dienst van Syn Keyserl. Maj. en het gemeen beste aen de voorß. Keyserl. Raet/ Jobus Ludolfs, ofte syn commis tot Amsterdam gecommuniceert te werden/ onder andern oock/ dat se de Brieven die hy van meeninge is int' voorß. Coninkryck der Abesinen te schryven en te senden door Geleghentheit der negotianten van t' Landt der Abesinen of Armeniers/ met allen Blyt willen bestellen/ en soo daer eenige Antwoort op quam/ deselve sorgvuldigh herwaerts oversenden/ gelyck hy selfs van alles breeder verhael sal doen/ tot welcken eynde wy hem aen U. E. ten besten recommanderen. Waertoe ons verlatende ic.

In den Hage den 12. Augusti 1683.

Aen de Belwinthebberen van de Oost Indische Compagnie ter Presidiale Camer van Amsterdam.

Ludolfs vragen en brieven werden naar Oostindië afgezonden en twee maal beantwoord: ten eerste door den agent der Compagnie Hubert Kloek te Mocca in het jaar 1685, en zes jaren later door den Secretaris Paul de Roo te Batavia. Wij zien, hoe verdienstelijk de voortreffelijke mannen der Oostindische Compagnie

zich ook voor de kennis van Abessinië gemaakt hebben. Op hen kan dus met recht toegepast worden, wat Meijer van de Nederlandsche zeevaart in 't algemeen gezegd heeft: Staan wij allen getrouw op onzen post, en slaan wij allen de handen aan het werk, dan zal onze vaart wel vlot gaan; dan zal elk, die onze geprezene zeevaart ziet, moeten uitroepen: „Zij zijn gelukkig door verdiensten!”

Princeton University, April 28. 1902.